

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Сумська філія

Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Юридична психологія»

обов'язкових компонент

освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 Право (право)

лекція №5 за темою «Спілкування як засіб реалізації юридичної діяльності»

Суми 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. № 7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС
Протокол від 29.08.2023 р. № 2

Розробник:

1. Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ, канд. істор. наук, ст. наук. співр. **Надія ДЕМИДЕНКО**

Рецензент:

1. Професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, доцент **Наталія МІЛОРАДОВА**

План лекції:

1. Психологія особистості і діяльності. Особистісний підхід в психології.
2. Поняття і структура діяльності.

Рекомендована література

Основна

1.Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навч. посібн. К. : Центр учбової літератури, 2010. 336 с.

URI:https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/50_1-uridichna_psihologiya-Bocheluk.pdf.

2.Коновалова В., Шепітько В.Ю. Юридична психологія : підручник. -2-е видання. Харків. : Право, 2010. 240 с.

URI:https://shron1.chtyvo.org.ua/Konovalova_Violetta/Yurydychna_psykholohiia.pdf

Додаткова

1. Гуменюк Л.Й. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ : навч. посіб. для курсантів та студ. вищ. навч. закл. системи МВС. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 647 с.
URI:<http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/446>

2. Демиденко Н.М. Психологічні аспекти впливу засобів масової інформації в умовах війни : із досвіду Великої Британії. *Підготовка правоохоронців у системі МВС України в умовах воєнного стану* : зб. Наук. пр. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Наук. парк «Наука та безпека». Харків : ХНУВС, 2022. С. 181-183.

URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/12565>

3. Медведєв В.С. Кримінальна психологія : Підручник. К.: Атіка, 2014. 368 с.
URI:<https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D1%94%D0%B2+%D0%92.%D0%A1>

4.Ніколаєнко С., Ніколаєнко О. Аналіз взаємозв'язку адаптації з психічними станами людини. *Світогляд-Філософія-Релігія*, 2012. Вип. 3. С. 83-92.
URI:<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/58513>

5.Ніколаєнко С.О. Особливості психологічної допомоги учасникам військових дій при посттравматичному стресовому розладі. *Світогляд-Філософія-Релігія*. Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2014. Вип. 7. С. 51-62.
URI:<https://scholar.google.com.ua/citations?user=bHsOUI4AAAAJ&hl=uk>

Інформаційні та навчальні ресурси в Інтернеті:

1.Тест руки Вагнера URI<https://dytpsyholog.com/2015/03/27/тест-руки-вагнера-діагностика-агреси/>

2.Шкала реактивної і особистісної тривожності / Методика Спілбергера- Ханіна
URI [reaktivnoj -i-lichnostnoj -trevozhnosti-metodika-spilbergera-hanina.html](https://scholar.google.com.ua/citations?user=bHsOUI4AAAAJ&hl=uk)

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Психологія особистості і діяльності. Особистісний підхід в психології.

Психологія аналізує людину як цілісність психологічних процесів, властивостей і відносин: темпераменту, характеру, здібностей, вольових властивостей тощо, тобто психологія шукає стабільні характеристики психіки, які забезпечують незмінність людської природи.

У системі «людина-право» в першу чергу реалізуються особистісні аспекти людини як суспільної істоти, включеного в соціальні відносини, як носія свідомості, і зокрема - правосвідомості. Нерідко уживання формулювання "людська особистість" некоректно. Хоча слова "людина" і "особистість" - не синоніми і людина може не бути особистістю (новонароджений), особистість - це завжди людина, і особистістю не володіє ніхто, крім людини.

Структурний підхід дозволяє розібратися в безлічі властивостей і особливостей людини, не тільки «розклавши їх по полицях», а й розкривши зв'язки і взаємини між ними.

Перша категорія психічних явищ - психічні процеси (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення і т. д.), які визначаються відносною короткочасністю їх протікання. Жоден психічний процес не може, залишаючись самим собою, протікати більш-менш довго. (Психічні явища або душевні прояви — основний предмет в наукових дослідженнях психіки, сама психіка визначається як система).

Друга категорія - психічні стани: бадьорість, втома, активність, пасивність, дратівливість, настрій і т. д. Вони довщі, ніж психічні процеси. Досить довгий час на них звертали увагу тільки патопсихологи; заслуга ж початку їх різнобічного вивчення належить головним чином Н. Д. Левітові.

Третя категорія психічних явищ - психічні властивості особистості. Вони найбільш стійкі, хоча, звичайно, здатні змінюватися. Змінюються вони внаслідок біологічного розвитку людини протягом усього життя, іноді в результаті захворювання, але більше всього - під впливом соціальних умов, і перш за все правосвідомості, виховання і самовиховання.

У психологічній науці міцно утвердилася положення про те, що будь-яка реакція людини, весь лад його внутрішнього життя залежать від тих особливостей особистості, які сформувалися у нього в процесі його соціального досвіду, - від його потреб і мотивів, інтересів і установок, тобто системи відносин до дійсності.

Для реалізації особистісного підходу необхідно дослідження кожної окремої властивості в структурі особистості. Уявлення про особистість як про цілісну структуру вимагає при вивченні процесу формування особистості акцентувати увагу на тому, що створює цю цілісність. Визначає ж цілісну структуру особистості насамперед її спрямованість. В основі спрямованості

особистості лежить виникаюча в процесі життя і виховання людини стійко домінуюча система мотивів, в якій основні мотиви підпорядковують собі всі інші. **Однак найбільш глибокою є характеристика спрямованості з точки зору ставлення людини до суспільства, до самого себе, до трудової діяльності (професійна спрямованість).**

Необхідність оцінки різних психічних процесів, властивостей або станів саме з позицій права породжує цілий ряд питань, не властивих ніякої іншої галузі психології, крім юридичної, і, отже, з яких складається її специфічний зміст, (наприклад, питання про «**здібності повністю усвідомлювати значення своїх дій**», питання про те, чи могли її ті чи інші особливості характеру і особистості сприяти вчиненню протиправних дій та ін.).

Вивчаючи особу в будь-якому її аспекті, не можна довільно відсікати досліджуване явище (процес, властивість, якість) від особистості в цілому, від її спрямованості, системи її відносин до дійсності. Іншими словами, в процесі психологічного дослідження особистості, зокрема в дослідженні процесу формування у неї професійно важливих психічних якостей, необхідно мати на увазі, яку саме функцію досліджуване психічне явище виконує в складній системі взаємодії людини з навколишньою дійсністю, процесі його професійної діяльності.

Будь-яка якість людини (наприклад, організованість, дисциплінованість) не може існувати поза контактом з його особистістю, поза системою мотивів його поведінки, його відносин до дійсності, його переживань, переконань і т.д. Якість буде міняти свій зміст і побудову в залежності від тих цілей і завдань, які ставить собі особистість, від її поглядів і переконань, а також від зв'язку даної якості з іншими властивостями суб'єкта.

Для того щоб зрозуміти дійсну психологічну природу тієї чи іншої властивості, в тому числі і професійно значущої, тобто визначити, яку функцію вона виконає в процесі діяльності, необхідно розглядати цю властивість в особистісному аспекті - з точки зору мотивів і цілей цієї діяльності. Уявлення про цілісну структуру особистості, про залежність психічних процесів, властивостей і якостей особистості від її потреб, прагнень, установок, про те, що психічні процеси і властивості є функціями особистості, засобами досягнення поставленої мети, цілком узгоджується з широко відомим в сучасній психологічній науці становищем про взаємну компенсації психічних властивостей і функцій людини.

При вивченні психологічних аспектів злочинної поведінки актуально дослідження особистості в різних конфліктних ситуаціях, в яких своєрідно проявляються її інтереси і мотиви цієї поведінки. Правопорушник виявляє зацікавленість у злочинному діянні, в його діях ми спостерігаємо суперечності між соціальними вимогами і реальною поведінкою індивідуума.

2. Поняття і структура діяльності.

У науці немає єдиного підходу до розкриття поняття та структури людської діяльності. Основний внесок у методологічне і психологічне розв'язання зазначеної проблеми зробила традиційна психологія.

Діяльність - це специфічна форма суспільного буття людей, що полягає в цілеспрямованому перетворенні природної і соціальної дійсності.

Побудова або творення людиною своєї діяльності є неодмінною умовою формування її особистості. Проблема діяльності органічно пов'язана з проблемою особистості та свідомості. Особистість формується і виявляється в діяльності. Діяльність визначає особистість, але особистість обирає ту діяльність, яка визначає її розвиток (О.Г. Асмолов). Під час діяльності людина взаємодіє з навколишнім світом, і цей процес не пасивний, а активний і керований свідомістю.

У конкретному науковому вивченні особистості різні загально-психологічні напрями дотримуються принципів діяльнісного підходу. Поняття "діяльнісний підхід" у широкому розумінні означає, що в основу методології досліджень покладено категорію діяльності. У вузькому розумінні "діяльнісний підхід" - теорія, що розглядає психологію як науку про функціонування і структуру психічного відображення в процесах діяльності індивідів.

Психологічну теорію діяльності розробляли вітчизняні та зарубіжні психологи. Російський психолог Л.С. Виготський підготував ґрунт для формування психологічної теорії діяльності. Створення Л.С. Виготським культурно-історичної теорії вищих психічних функцій, а також його великий внесок у розроблення історичного підходу до розвитку людської психіки, у вивчення проблем свідомості, мислення і мови дали можливість іншим ученим підійти до витоків діяльності. Загалом Л.С. Виготський висунув ідею про вирішальну роль діяльності в психічному розвитку дитини.

На підставі цього положення О.М. Леонтьєв доходить висновку, що, взаємодіючи з предметами реального світу, які створені людською культурою протягом її історії, індивід засвоює (привласнює) "опредметнену" психологічну реальність. Це й становить процес його психічного розвитку. Виходячи з цих загальних положень, учений розкриває багато важливих психологічних понять. Так, поняття потреб, мотивів особистості дістають у нього оригінальне інтерпретування. Мотиви вчений трактує не як внутрішні спонукання, що йдуть від особистості, а як реальні предмети, в яких втілюються (опредметнюються) потреби. Категорія діяльності, за О.М. Леонтьєвим, охоплює "полюс об'єкта" і "полюс суб'єкта", що веде до розуміння самої особистості як моменту діяльності та її продукту.

Таким чином, психіка перетворюється в реальність людської діяльності, чим заперечується можливість розглядати її як реальність, притаманну самому суб'єктові.

Визначний учений С.Л. Рубінштейн та його учні тривалий час розробляли методологічний принцип єдності свідомості й діяльності. Цей принцип проголошує: психіка людини не тільки проявляється, а й формується в діяльності. Конкретно це означає, що різні рівні і типи свідомості, взагалі

психіка, проявляються і розвиваються через різні види діяльності і поведінки: рух - дію - вчинок. Сам факт усвідомлення індивідом своєї діяльності - мети та умов - змінює її характер та протікання.

Усю систему своїх ідей С.Л. Рубінштейн спрямував на розкриття діалектики психологічної діяльності. У діяльності він виявив суттєві компоненти і конкретні взаємозв'язки між ними. Зрештою структура діяльності суб'єкта становить складне співвідношення її різнопланових компонентів (рух - дія - операція - вчинок) у їхньому взаємозв'язку з метою, мотивами та умовами діяльності. Центром цієї структури є дія. Саме дія, на думку С.Л. Рубінштейна, - вихідна "клітинка", "одиниця" розвитку психіки. Втім, це не означає, що в дії за допомогою психологічного аналізу можуть бути "знайдені" і вивчені витoki всіх елементів психіки, тобто спонукань, мотивів, здібностей людини.

На думку сучасного психолога В.П. Зінченка, свідоме життя людини складається з двох типів відносин: вільні відносини (незалежні від свідомості) і відносини як "перетворені форми" свідомості (енергія, сила). Діяльність і свідомість не можна ототожнювати, свідомість вільна і не залежить від діяльності, хоч нею породжується. Вченим розроблено схему психологічного розвитку - це ланцюг "перетворених форм" свідомості: "живий" рух та недиференційовані форми активності породжують поведінку, діяльність; поведінка і діяльність породжують свідомість; свідомість породжує вільні дії та вчинки і, зрештою, дії та вчинки породжують особистість. Своєю чергою особистість породжує нові форми діяльності, розширюючи власну свідомість.

Що ж стосується функцій спонукання діяльності і смислоутворення, то їх виконує задоволення потреби у вигляді пов'язаного з ним передбачуваного емоційного переживання.

В.І. Додонов працює над проблемою структури і динаміки мотивів діяльності, досліджуючи спілкування та його мету в мотиваційній структурі діяльності.

У психології широко використовується діяльнісний підхід у вивченні психіки людини. Теорія діяльності або діяльнісний підхід - школа радянської психології, заснована О.М. Леонтьєвим і С.Л. Рубінштейном у 1920-1930 р.р. на культурно-історичному підході Л.С. Виготського. Провідною методологічною базою для дослідження психіки у вітчизняній науці виступає теорія діяльності. Теорія діяльності - система методологічних і теоретичних принципів вивчення психічних феноменів.

Базова теза теорії формулюється таким чином: **не свідомість визначає діяльність, а діяльність визначає свідомість**. На основі цього положення в 30-х роках Рубінштейн формує основний принцип: **"єдність свідомості і діяльності"**. Психіка і свідомість, формуючись у діяльності, в діяльності і виявляються. Діяльність - це сукупність дій, спрямованих на досягнення цілей (по Рубінштейну).

Діяльнісний підхід розглядається як принцип вивчення психіки і як окрема теорія. В юриспруденції досліджується правомірна і протиправна діяльність,

аналізуються різні види діяльності (слідча, судова, оперативно-розшукова або злочинна діяльність, діяльність злочинних груп тощо). **Діяльність** - це форма активного ставлення до дійсності, у перебігу якої людина впливає на навколишній світ (інших людей, речі і природу).

Діяльність - це активність, регульована свідомістю людини і спрямована на пізнання зовнішнього світу. Свідомий характер людської діяльності виявляється в її плануванні, в передбаченні результатів, регуляції дій, у прагненні до вдосконалення. В психології розрізняють слідуючи основні види діяльності: **трудова, навчальну, ігрову (гру)**. Жодний тип діяльності не реалізується у чистому вигляді. Наприклад, праця — це і пізнання, і оцінка, і спілкування.

Діяльність не є сукупністю рефлексорних реакцій на зовнішній стимул, так як регулюється свідомістю. Діяльність — це специфічний спосіб ставлення людини до світу. Вона поєднує біологічну, соціальну та духовно-культурну сутність людини. Діяльність — це активна взаємодія людини з навколишнім середовищем, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок прояву у неї певної потреби.

Життя людини – це постійна динаміка різних видів її діяльності. **Діяльність людини характеризується цілеспрямованістю, плановістю і систематичністю.** У своїй діяльності людина керується свідомо поставленими цілями. Діяльністю керує усвідомлена мета як регулятор активності. Діяльність людини має предметний і духовний характер. Діяльність є предметною, тому що її результатом є матеріальні предмети. У цих предметах людина втілює своє розуміння світу, свій розум, властивості, інтереси, потреби почуття. Види діяльності забезпечують існування людини та її формування як особистості. Людина, здійснюючи діяльність, досягає мети за допомогою свідомо організованих засобів і способів дій. *Діяльність має плановий характер.* Будь-яка діяльність є системою дій, що знаходяться у чіткому порядку, є взаємозалежними. Діяльність людини соціально зумовлена, пов'язана з розвитком суспільства.

Структура діяльності – мотиви, цілі, дії, засоби діяльності.

Мотиви – близькі, далекі; особистісні, суспільні.

Цілі – близькі, далекі; особистісні, суспільні.

Дії – зовнішні, предметні, внутрішні, розумові.

Засоби діяльності – вміння, навички.

Мета – це те, до чого прагне людина, для чого вона працює, за що бореться, чого хоче досягти в своїй діяльності. Без мети не може бути свідомої діяльності.

Мотив – це внутрішній рушій, що спонукає людину до діяльності.

За своєю структурою діяльність складається з окремих дій, а дії - з окремих робочих операцій. Причому **дія в психології розглядається як одиниця діяльності. Операція**— це спосіб виконання дії, зумовлений ситуацією.

Є дві стадії володіння робочими операціями. У психологічній літературі їх називають **уміннями і навичками**. **Уміння** – це дія, основою якої є практичне застосування одержаних знань. Уміння формуються шляхом вправ. Особливістю

уміння є те, що окремі операції ще можуть бути не цілком досконалими (тривалими, містити певні недоліки тощо).

Більш високим ступенем оволодіння робочими операціями є навички.

Навичка – це дія, яка має високий ступінь освоєння і сформована шляхом повторення до досконалості, тобто навичка – це автоматизовані компоненти дій.